

Olga Kharlan. Interartistic Transformation of Genres: Still Life.

Interartistic transformation of genres is the actual problem of modern genology and determined in the article. Attention is paid to features of the genre of still-life painting and literary text. The genre of still life, transforming from the traditional picturesque and imaginative into verbal, acquires several meanings: as a proper ecphrasis (description of artistic canvas-still life); hypotyposis (verbal still life); using at the level of nomenosphere (outplaying of term the «dead nature»). The emphasis is on the fact that it is not important only the image of things in a literary text for literary criticism, but also the way they coexist (composition), in which space this relationship occurs. It is concluded that things become peculiar subjects of action in the new relationship which arising from the composition. Consequently, there is a high reality degree of semiotic organization that provides the ability to interpret the image differently.

Keywords: genology, transformation of genre, still life, semiotics, nomenosphere.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2015 р.

УДК 821.112.2(436)»18/19»+821.112.2»18/19»]-311/09:140.8

Олена Юрчук

**Література й історія:
до питання про фікційну історію і текстуальну реальність**

У статті розглянуто концепцію історичної оповіді П. Рікера, який визначив теоретичні пошуки сучасних дослідників. Вона допомагає створити цілісне уявлення про події минулого, їхню фікційну природу й текстуальну реалізацію. Сучасне ставлення до історії прямо залежить від думки про її оповідний характер, інтригу й авторську позицію. У Франції 70-х років ХХ ст. спостерігається ситуація взаємного впливу історії та літератури. Офіційна історія звертається за підтвердженням історичної правди до індивідуальної пам'яті. Водночас відбувається історизація тієї частини літератури, яка претендує на статус фікційного документа-свідчення.

Ключові слова: фікційна історія, текстуальна реальність, інтрига.

З початку 70-х років ХХ ст. історична наука відмовляється від лінійних і стадіальних історій. Вони мотивовані простою допитливістю, не мають екзистенційної підстави. Будь-яка історія перетворюється всього лише на різновид літературної творчості. Історія перетворюється на інтелектуальну діяльність, яка використовує загальновідомі літературні форми. Подібно до літературного твору вона містить сюжетну лінію і залежить від вибору інтриги. В орбіту

інтриги входить кількісна історія: інтрига є завжди там, де історія пов'язує між собою матеріальні причини й випадковості: інтрига – це «дуже людська і зовсім не “наукова” суміш матеріальних причин, цілей і випадковостей» [4, с. 197]. Це означає, що історію не можна повністю пояснити ані випадковими перетинаннями, ані економічними причинами, ані ментальностями. Історик не ставить питання про незворотність того чи іншого сценарію історичних подій. Він конструює історичну картину минулого за тими слідами, які від неї залишилися. Історична оповідь має відносно істинний характер. Пріоритет в історії належить не документу, а питанню, яке ставить історик. З одного боку, його позиція прямо залежить від уявлень про самий соціум і суспільні зміни в певний історичний період. З іншого, він повинен знайти компроміс між суб'єктивним баченням історика й об'єктивністю самого історичного процесу. За таким принципом відбувається формування історичної пам'яті. Але історичне минуле, яке реконструюється істориком у тексті, можна лише відносно вважати історичною правдою, оскільки воно містить у собі певний вимисел. Історія не може бути пророкуванням, вона назавжди залишається ретроспективною оповіддю. До того ж, як виявилось, не можна шляхом порівняння окремих фактів вивести загальні для всіх історичні закономірності.

У прагненні створити власну гіпотетичну модель оповідності Рікер керується концептами інтриги Аристотеля й суб'єктивного часу Августина. Об'єднання цих концептів в одну теорію, на його думку, мало б привести до вирішення історичного питання в герменевтичному ключі. Тут важливо зазначити, що Августин досліджував виключно природу суб'єктивного часу і не займався питанням про оповідну структуру духовної автобіографії, а Аристотель, навпаки, створив теорію інтриги, не торкаючись проблеми часу.

У своєму дослідженні Рікер посилається також на розробки Г. Г. Гадамера, В. Ізера, однак вказує на певну небезпеку, яка криється у визнанні таких ідей, як підпорядкування традиції Гадамера і безкінечність інтерпретації текстів Ізера. Він назвав ці позиції оманливими колами в герменевтиці. Сам принцип підпорядкування традиції вказував на обмеженість і насильницький характер, оскільки відсилав до минулого як до неухильного порядку, де будь-яке порушення традиції розглядалось як хаос, безладдя і т. п. Щодо рецептивної естетики Ізера, то вона передбачала зайву багатоплановість інтерпретації і була реально пов'язана з

«апокаліптичною моделлю» культури з її хаотичною організацією. Герменевтичне розуміння, за Рікером, передбачало відтворення безперервного духовного досвіду людства, залучення кожного нового покоління людей до культури минулого і передачу її майбутнім поколінням. Його основу складали ідеї про оповідну функцію культури і міметичну сутність її явищ. За Рікером, і література, й історія ставали фактами культури (у значенні духовного життя суспільства), де самий досвід людства виражається в мові, символах, міфах. У намаганні зафіксувати цілісне уявлення про події минулого виникла необхідність використовувати літературні засоби для передачі образної інформації. Виявилось, що сучасне ставлення до історії прямо залежить від ставлення до неї як способу раціоналізації історичної пам'яті.

У сучасних умовах історична достовірність інформації частково втрачається через появу електронних засобів її розповсюдження. Цю інформацію не можна перевірити, залишається доступною лише мова викладу і виявлення в ній чуттєвих, підсвідомих основ написання тексту на рівні розуміння. Історик, виконуючи свою основну функцію, може бути відокремленим від оповіді про події. Однак, мова письменника є результатом його вчинку, він водночас відчужений історик й агент власної мови. Амбівалентність його письма така, що його можна розглядати і як дію, і як інтерпретаційний процес, який іде за ним, але з ним не збігається. Як таке, воно і не стверджує, і не заперечує свою власну природу чи специфічність.

Отже, оскільки історична реальність є текстуальною, то безпосереднім матеріалом для аналізу стає текст. Ці першопричини переводять письмо з рівня історії-науки на рівень оповіді, а через оповідь – на агентів реальної дії [4, с. 211]. За таких умов характер тексту визначає статус його автора.

У 70-х роках ХХ ст. у Франції виник дискурс про людину та її місце в історії. У ньому взяли активну участь сучасні дослідники К. Помян, М. Анжено. К. Помян зазначав, що «знати історію означає знати людей, які є матерією історії; це означає мати тверезе судження щодо цих людей. Вивчати історію – це вивчати мотиви, всі повороти їхніх думок, зрештою, всі ілюзії, які вони мають у головах, і те, що несподівано вражає їхні серця» [3, с. 21]. Іншими словами, цінується особистісний погляд на сучасну історію. У центрі уваги залишається питання про приватне життя в історичному контексті. Відбувається реконструкція життя «святих та гідних людей» як приклад для себе, вчинків «негідників та злочинців» як того, чого слід уникати, але й

розуміти. Оскільки всі вони є «матерією історії» й можуть бути об'єктом дослідження з метою пізнання того, яким чином людина стала такою, якою вона є сьогодні.

Історична тема стала однією з найпопулярніших у тодішній французькій літературі. К. Сімон у романі «Дорогами Фландрії» екзистенційно переосмислює власний досвід війни, який перетворюється на важливу складову його світосприйняття. Поряд із торгівлею війна визначається ним як найбільш незручний і небезпечний засіб одного народу присвоювати собі чуже. Разом із тим, обидві фази (війна і торгівля) є вираженням людської жадібності як наслідку первісного жаху перед голодом і смертю, тому що вбивати, красти, грабувати і продавати є, по суті, потребою індивідууму набути впевненості. Це вказує на міфологічне бачення війни як деконструкції цивілізації, коли «весь світ зупинився, застигнув, розсипався, здер з себе шкіру, розвалився на шматки подібно закинутій, нікому не потрібній будівлі, яка надана непослідовній, недбалій, безликій і руйнівній роботі часу» [5, с. 511].

Завдяки активному впровадженню жанрів автофікційних біографій і психологічних біографій далеких родичів відроджується історія подій Першої світової війни. Відбувається історизація тої частини літератури, яка претендує на статус фікційного документа-свідчення, оскільки вона апелює до хроніки, анкетувань, архівних і приватних документів тощо. Роман-спогад «Поля слави» Ж. Руо дає змогу дізнатися про стан тодішнього суспільства та його вплив на життєвий досвід індивіда з позиції автора, суб'єктивізм якого хоча й виражається, але деформується під тиском літературного жанру. Псевдоісторична особа, її поведінка, реакція на те, що відбувається навколо, стають тим привілейованим «історичним матеріалом», за яким можна судити про події, що здатні надати тому, хто вміє їх прочитати, масу інформації про минуле. У такий спосіб суб'єктивний вимір інтегрує в образ цілого суспільства.

Офіційна історія звертається за підтвердженням історичної правди до індивідуальної пам'яті тих, хто пережив події світових воєн. Війна у дзеркалі індивідуальної свідомості стала однією з провідних тем у французькій літературі останньої третини ХХ ст. А. Камю, М. Еме, Ж.-П. Сартр, Х. Семпрун, К. Сімон, Ж. Руо, П. Модіано звертаються до сімейної історії, яка навчав не піддаватися ілюзіям. У романі «Георгіки» поєднуються три сюжети навколо реальних членів генеалогічної родини К. Сімона. Події різних історичних періодів (Друга Імперія, війна в Іспанії, Друга світова війна) тісно

переплітаються. Спрощена структура «Георгіків» відбивається в романі «Акація». Тут автор проводить паралель між власним досвідом війни та досвідом свого батька, долю якого він намагається відтворити вже після його загибелі під Верденом [1].

У соціумі поступово культивується сумнів у достовірності традиційних поглядів на історичне минуле. Репрезентація світу в уявленнях свідків набуває поліфонічного характеру. Офіційний документ перетворюється на романний об'єкт, який переживається, відчувається в собі, відбивається у власній біографії. Основою оповіді стає ретроспекція у приватну історію.

Індивідуальна пам'ять свідка і учасника подій зберігає хаос, біль, страждання, але не синтезує інформацію, не обробляє її на кшталт документів чи історичного дискурсу. Індивідуальна пам'ять переповнена помилками, приватними істинами. У романі М.Турньє «Вільшаний король» історія феєричного монстра і людожера Абея Тіффожа спирається на псевдоісторичні факти воєнних подій. Фантастичність зображення, що породжена гіперреалізмом, біблійні паралелі, подвійне обличчя нацизму (блиск вогненного ритуалу / жах таборів масового знищення) стають складовими індивідуального міфу про людожера, через який він прочитує історію власного життя і намагається її дешифрувати.

Питання порушення рівноваги між історією й пам'яттю розглядав історик і соціолог П. Нора. Він писав, що «історія – це завжди проблематична і неповна реконструкція того, чого більше немає. Пам'ять – це завжди актуальний феномен, який переживає зв'язок із вічним теперішнім. Історія – це репрезентація минулого. Пам'ять у силу своєї чуттєвої і магічної природи співіснує тільки з тими деталями, які їй зручні. Вона живиться туманними, багатоплановими, глобальними і плинними, частковими або символічними спогадами, вона чуттєва до всіх трансфер, відображень, заборон або проєкцій. Історія як інтелектуальна і світська операція закликає до аналізу і критичного дискурсу» [2, с. 19]. Вчений указував на необхідність відновлення слідів знищеного минулого за допомогою «місць історії»: історичних пам'ятників, текстів, картин і предметів повсякденного побуту, які дають інформацію про певну подію, людину або ідею.

Сучасний письменник П. Модіано неодноразово звертається у своїх творах до амнезії пам'яті про воєнне минуле. Він часто зізнається в тому, що в пошуку самого себе намагається знайти особистість. Цей пошук кожного разу повертає його до того періоду історії Франції ХХ ст., який він називає «гноєм Окупації». Загадка

долі п'ятнадцятирічної Дори Брюдер, про зникнення якої повідомлялося в газеті, стала приводом до написання двох романів «Весільна подорож» і «Дора Брюдер», у яких розповідалося про її фікційну біографію. Насправді письменнику вдалося знайти лише офіційну згадку про неї у списку євреїв, яких відправили в Аушвіц [6].

На межі 80-х років з'являється низка творів про табори смерті, де була розроблена і широко застосовувалася техніка смерті. Р. Антельм, П. Леві, Ж. Кейроль, Х. Семпун писали про травму історією, яку вони пережили у своїй власній історії як бранці табору масового знищення. Біль, розпач і муки війни лишилися в минулому. Країна пройшла через поразку, окупацію фашистами, рух Опору, визволення. Ці події позначилися на долі письменників.

Отже, сучасна французька література у прагненні зберегти гуманістичну позицію в нових умовах визнає нагальну потребу пошуку нових концептів людини. Письменники продовжують активно виписувати офіційну історію через життя індивіда, практикувати інтроспекцію, піддавати сумніву не тільки суспільну й індивідуальну мораль, а й людську свідомість, ідентичність і можливості її визначення. Вони бачать своє призначення бути більш щирими у передачі відчуттів людини своєї епохи, бути ангажованими в історію.

Список використаних джерел

1. Віар Д. Клод Сімон / Домінік Віар // Алхімія слова живого. Французький роман / укл. Фесенко В. І. – К.: Промінь. – 2005. – С.195–199.
2. Нора П. Места пам'яті / П'єр Нора // Франція-пам'ять. – СПб. : Изд.: С.-Петербург. ун-та, 1999, – С. 17–50.
3. Кшиштоф П. Порядок часу / Помян Кшиштоф. – К.: Український центр духовної культури, 2008. – 462 с.
4. Рикер П. Память, история, забвение / П'єр Рикер. – М.: Издательство гуманитарной литературы, 2004. – 728 с.
5. Симон К. Дорогами Фландрии / Клод Симон. – М.: Панорама, 2000. – 608 с.
6. Modiano P. Patrick Modiano: the Nobel Prize-winner nobody had read. Available at: <http://www.telegraph.co.uk/culture/books/11741343/Patrick-Modiano-the-Nobel-Prize-winner-nobody-had-read.html>.

References

1. Viar D. Klod Simon [Claude Simon]. In: *Alchemy of the living word. French novel*. Kiev, 2005, pp. 195–199. (in Ukrainian).
2. Nora P. Mesta pamiati [Places of memory]. In: *France memory*. St. Petersburg, 1999, pp. 17–50. (in Russian).
3. Kshyshtof P. *Poriadok chasu* [Time-sequences]. Kiev, 2008, 462 p. (in Ukrainian).

4. Riker P. *Pamiat, istoria, zabvenie* [Memory, history, oblivion]. Moscow, 2004, 728 p. (in Russian).
5. Simon K. *Dorogami Flandrii* [On the road of Flanders]. Moscow, 2000, 608 p. (in Russian).
6. Modiano P. Patrick Modiano: the Nobel Prize-winner nobody had read. Available at: <http://www.telegraph.co.uk/culture/books/11741343/Patrick-Modiano-the-Nobel-Prize-winner-nobody-had-read.html>.

Елена Юрчук. Литература и история: к вопросу о фикциональной истории и текстуальной реальности. В статье рассмотрена концепция исторической повествования П. Рикера, которая определила теоретические поиски современных исследователей. Она помогает создать целостное представление о событиях прошлого, их фикцией природе и текстуальной реализации. Современное отношение к истории напрямую зависит от мысли о ее повествовательном характере, интриге и авторской позиции. Во Франции 70-х годов XX века наблюдается ситуация обоюдного влияния истории и литературы. Официальная история обращается за подтверждением исторической правды к индивидуальной памяти. Одновременно с этим происходит историзация той части литературы, претендующей на статус фикционального документа-свидетельства.

Ключевые слова: фикция история, текстовая реальность, интрига.

Olena Yurchuk. Literature and History: the Question of Fictional History and Textual Reality. The article examines the concept of a historical narrative developed by P. Ricoeur, whose work has determined the theoretical research of contemporary scholars. This type of narrative assists in creating a holistic view of past events, their fictional nature and textual realization. Contemporary conceptions of history depend on the underlying opinion concerning its narrative character, intrigue and the author's position. In France, the 1970s are marked by a situation of mutual influence between history and literature. Official history looks to the individual memory for the confirmation of historical truth. At the same time, the historicization of that part of literature which claims to hold the status of a fictional witnessing account takes place.

Keywords: fictional history, textual reality, intrigue.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2015 р.